

לשון הזהורית על פתח ההיכל כסמל לאומי

א. מטבעות בר-כוסבה (בר-כוכבא)

ב. מדליה של זכוכית-זהב

ג. גפן של זהב על פתחו של היכל

נספח: זווית הסטייה

אחת הדרכים ללמוד על אורחות חייהם של אבותינו ולדעת את אשר התרחש בימיהם, היא באמצעות מחקרים ארכאולוגיים וחקר ממצאים ספרותיים ואומנותיים. באמצעות מחקרים אלו ניתן לגשר על פער הדורות ולדעת את אשר התרחש לפני כאלפיים שנה ואת תיאור החברה דאז. לעתים, ממצאים אלו ממחישים לנו את דברי חז"ל שבמקורותנו.

דוגמה להמחשת דברי חז"ל באמצעות מוצג אומנות היא של ארבעת הכלים שנשא עמהם מדשני המזבח: "הטני והכוז ושני מפתחות" – כמוזכר במשנה תמיד פ"ג מ"ו. ארבעת הכלים לדישון המזבח הפנימי נראים על פני אמפורה של זכוכית (אגרטל יווני ורומי) שעוצבה במאה הראשונה לספירת הנוצרים.¹

בעקבות מאמרו של הרב אורי רדמן ('מעלין בקודש' גיליון כ"ו, עמ' 128) שבו הסיק, בין היתר, שקשירת לשון הזהורית בפתח ההיכל היא ביסודה של המצווה ואינה רק תקנה מאוחרת, מצאתי לנכון לפרסם את השערותיי בדבר מקומה של לשון הזהורית במוצגים אומנותיים קדומים.

במאמר זה אציג שתי דוגמות שבהן מיוצגת לשון הזהורית באומנות: אחת במטבעות והשנייה בזכוכית-זהב, ובשתייהן היא מוצגת כקו גלי על רקע חזית היכל המקדש.

א. מטבעות בר-כוסבה (בר-כוכבא)

בדרך כלל יש להיזהר בפיענוח משמעותם של מוצגים אומנותיים, שלעיתים נעשים בהשראה אומנותית ואינם תיאור מדויק. אך ביחס למטבעות שעליהם מוטבעים מבני

1. Kaufman, Asher S. 1984 A Note on Artistic Representations of the Second Temple of Jerusalem. *Biblical Archaeologist* 47, 253-254.

אדריכלות ניתן להניח שהיה רצונו של האומן להציג את המבנה בצורה קרובה למקור, כדי שיוכר בנקל, וגם פישט את הצורה מפאת גודלו של המטבע.²

איור 1. מטבע מתקופת מרד ברכוסבה עם קו גלי בחזית ההיכל.

איור 2. מטבע מתקופת מרד ברכוסבה עם כוכב בחזית ההיכל.

באיור שלפנינו (איור 1), מוצגת חזית בית המקדש השני במטבע מתקופת ברכוסבה (ברכוסבא; 132-135 לסה"נ).³ המטבע הוא אחד מסדרת מטבעות המראים קו גלי מעל ארבעת העמודים של החזית. לכאורה ניתן היה לומר שקו גלי זה הנו חלק בלתי-נפרד מהמבנה האדריכלי של בית המקדש שנועד לקשט את חזית המבנה. ברם השוואת המטבע הנוכחי למטבע דומה שהוטבע אף הוא בתקופת מרד ברכוסבה (איור 2) מלמדת אותנו שקו גלי זה הוא תוספת חיצונית למבנה. במטבע האחר מופיעה חזית הבית בצורה דומה, כאשר את הקו הגלי מחליפה צורה של מעין כוכב. מכאן יש להסיק שהן הקו הגלי והן הכוכב הם תוספות על המבנה ואינם חלק בלתי-נפרד ממנו. מתוך העיון במקורות ניתן להסיק שהכוכב מציין את נברשת הזהב שנתרמה להיכל ע"י הלני המלכה, והקו הגלי מציין את לשון הזהורית – אשר שניהם נתלו מעל פתח ההיכל.

מלשון הברייתא המובאת בבבלי (יומא סז ע"א; ראש השנה לא ע"ב) – "תנו רבנן: בראשונה היו קושרים לשון של זהורית על פתח האולם מבחוץ" – ניתן היה להסיק שתליית לשון הזהורית הייתה בגובה חלל הפתח, ולא מעליו. ברם מהשוואת נוסח הברייתא ללשון המשנה (יומא פ"ג מ"י) המתארת את מקום נברשת הזהב (אשר בוודאי נתלתה מעל הפתח) – "הלני אמו עשתה נברשת שלזהב על פתחו שלהיכל" – ניתן לקבוע שאף מקום קשירת לשון הזהורית היה מעל הפתח, כמתואר במטבעות ברכוסבה.

לגבי אורכה של לשון הזהורית, ספק אם אורכה היה כרוחב חזית הבית, כאורך הקו הגלי שבמטבע; או שמא האומן האריכו מטעמים אסתטיים או אומנותיים.

2. Price, Martin J. & Trell, Bluma L. 1977 Coins and their Cities; Architecture on the Ancient Coins of Greece, Rome, and Palestine, London: V. C. Vecci, pp. 15, 17, 19, 47.

3. Kaufman Asher S. 2004 The Temple Mount: Where Is The Holy of Holies, Jerusalem: Har Ye'ra'eh Press, pp. 129-134.

ב. מדליה של זכוכית-זהב

זכוכית-זהב היא כריך של שתי שכבות זכוכית המשמרות ביניהן תבליט עלה זהב מעובד ומאור.

מדליה של זכוכית-זהב התגלתה בשנת 1882 במחילה תת-קרקעית בעיר רומא, בקרבת בית העלמין היהודי (רחוב לאַבִּיקְנָה). קוטר של הזכוכית כשבעה ס"מ. הזכוכית נמצאה כשהיא שבורה מסביב, בעיקר בצדה השמאלי (איור 3). שכבת

איור 3. מדליית זכוכית-זהב (ברשות מוזאוני הוטיקן).

הזכוכית התחתונה עבה, וצבועה בצבע ירוק. שכבת הזכוכית העליונה שקופה,

אך מכיוון שיש בה שריטות וחורים רבים, עלה הזהב אינו נראה ברור וחד מבעדה.

המדליה מתוארכת למאה השלישית או הרביעית לסה"נ. לעת עתה, המדליה יחידאית ונמצאת במוזאוני הוטיקן (מס' 60608).

במרכז המדליה (איור 4) מוצגת חזית בית המקדש השני בדמות בית עם גג משופע בתוך חצר מוקפת עמודים. הבית נראה כעומד על גבי דוכן בעל ארבע מדרגות. בחזית הבית נראים ארבעה עמודים וביניהם שתי דלתות פתוחות חלקית. ליד גג הבית בצד ימין נראית סטייה קלה ביחס לקו הישר של עמודי החצר. זווית הסטייה נמדדה והיא 9 מעלות – בהתאם לתכנית המקדש שביצעתי בעבר (ראה בנספח).⁴

4. פרט זה הוא חשוב, כי נדמה שהוא מאשר את תכנית המקדש השני שביצעתי שבה העזרה סוטה פנימה בזווית של 9 מעלות. בשנת תשל"ו (1976) ראיתי לראשונה את המדליה בארון תצוגה בוטיקן והשתכנעתי שאין זו אשלייה אופטית. אחר כך קיבלנו רשות מיוחדת אשתי ואני בשנת תש"ס (2000) למדוד את זווית הסטייה על גבי המדליה עצמה. הזווית הנמדדת היתה $1^\circ \pm 0.9^\circ$. תשע מדידות על שקף צבעוני של המדליה נתנו $0.2^\circ \pm 0.95^\circ$. ניתן לטעון כי

איור 4. הגדלה של מרכז המדליה.

מעל העמודים, בגמלון הבית, נראה קו גלי, ולמעלה ממנו מנורה בת שבעה קנים. צורת החצר בצד שמאל אינה ניכרת מתוך הזכוכית בגלל שבר שקיים בה.

הספרות על זכוכית-זהב זו ענפה מאד;⁵ היו חוקרים שייחסו את התמונה למקדש שלמה, למקדש הורדוס או לארון קודש. אבקש לטעון כי מוצג לפנינו המקדש בירושלים לקראת סוף ימיו (מקדש הורדוס). הסיבות לכך הן:

א. לבית שתי דלתות המזכירות את דלתות ההיכל מבחוץ על פי המשנה (מידות פ"ד מ"א).

ב. דוכן הבית מורכב מארבע מדרגות בהתאם לארבע קבוצות מעלות הנזכרות במסכת מידות פ"ג מ"ו (המדליה קטנה מדי כדי להראות את המעלות עצמן).

ג. הדוכן נראה בצורת טרפז כמו הדוכן במטבע ברכוסבה (איור 5).

ד. ארבעת העמודים בחזית הבית מזכירים עמודים במטבעות ברכוסבה אשר לכל הדעות מציגים את חזית המקדש השני.

ה. המנורה מייצגת את הנברשת שהייתה על פתחו של ההיכל בבית שני (משנה יומא פ"ג מ"י; תוספתא כפורים פ"ב ה"ג).

סטייה זו אינה מכוונת, והיא נעשתה באקראי. ברם, ייתכן שזכרון המקדש לפרטיו נלקח לרומא בידי השבויים היהודיים, והובא לידי ביטוי באומנות המקדש.

5. For example, Noy, David 1995 Jewish Inscriptions of Western Europe: The City of Rome, volume 2 Cambridge: Cambridge University Press. (His long list of literature does not mention Sparty below).

לשון הזהורית על פתח ההיכל כסמל לאומי

איור 5. מטבע מתקופת מרד בר-כוסבה (באדיבות רשות העתיקות. צילום: צילה שגיב).

ו. סטיית קו החצר הנראית ליד גג הבית תואמת את ההשערה של מבנה בית שני, כפי שנתבאר לעיל (הערה 4).

טענתי היא, שהקו הגלי במטבעות בר-כוסבה ובמדליה – חד הוא, ומסמל את הלשון של זהורית.

נדמה שנשאר חי זכרון הנברשת וצורתה בימי בר-כוסבה והיא מחזיר אור. בתקופת ייצור המדליה (מאה שלישית או רביעית לסה"נ) משמעות הנברשת הייתה בספק. ירושלמי יומא פ"ג ה"י (מא ע"א) מזכיר שתי אפשרויות לפירוש הנברשת, אשר

אחת מהן היא "מנרתא", כלומר מנורה, והרי במדליה רואים מנורה מעל הקו הגלי. המדליה מציגה את הנברשת ואת הקו הגלי יחדיו, כאשר במטבעות הם נראים באופן נפרד.

ג. גפן של זהב על פתחו של היכל

מחקרו של נוי,⁵ שהוא בין המעודכנים בתיאור מפורט של זכוכית-זהב הנ"ל, אינו מתייחס כלל לקו הגלי שבגמלון הבית, ודומה שלא ייחס לו כל חשיבות. ברם במאמרו של ספורטי⁶ מצוין הקו הגלי המופיע במטבעות בר-כוסבה והוא מזוהה עם הקו הגלי שמופיע במדליה בחזית הבית. לפי דעתו, ישנה סבירות גבוהה שהקו הגלי מייצג את הגפן של זהב המוזכרת בדברי יוסף בן מתתיהו (קדמוניות היהודים טו, 395; טו, יא, ג). ספורטי הזכיר שגם על גלוסקמה שנמצאה בהר הצופים נראית גפן מפותלת, ושכך נמצא אף במקדש בל בפלמיכה.

גפן זו מוזכרת אף בדברי המשנה (מידות פ"ג מ"ח), שאותה לא ציין ספורטי: "גפן שלזהב היתה עומדת על פתחו שלהיכל ומודלת היתה על גבי כלונסות".

טענתו היא סבירה, אך למעשה במטבעות ובמדליה אין רואים גפן עם הקו הגלי. לפיכך נראה שקו הגלי כן מייצג את לשון של זהורית.

* * *

אם אכן צודקת טענתי, והקו הגלי אכן מייצג את לשון הזהורית, ניתן ללמוד מכך על הערך המשמעותי הרב שייחסו לליבון הלשון ביום הכיפורים. את לשון הזהורית קשרו

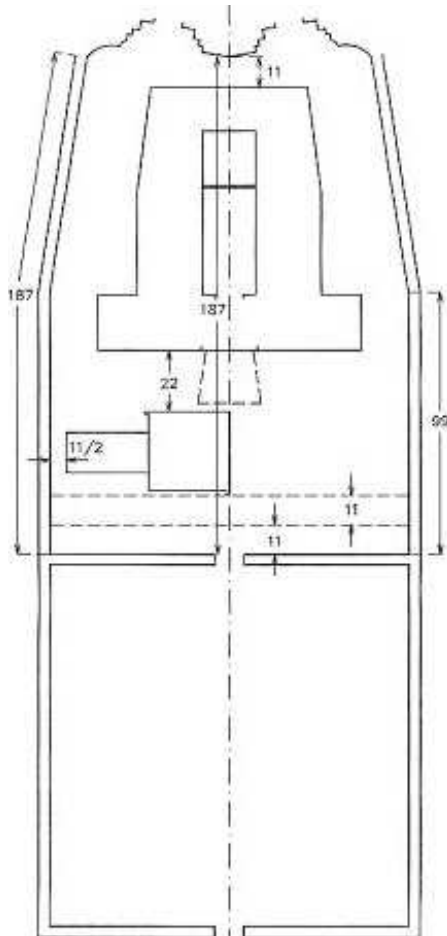
6. Sporty, Lawrence D. 1983 Identifying the Curving Line on the Bar-Kokhba Temple Coin. *Biblical Archaeologist* 46, 121-123.

פרופ' אשר זליג קאופמן

אמנם "אחת בשנה", אך מעמד הקשירה והליבון הוטבעו בלב הרואים במשך כל השנה, והפכו לסמל לאומי המצוין ומוטבע במטבע.

נספח: זווית הסטייה

איור 6. מראה המקדש השני מלמעלה ללא הלשכות – לפי מחקרי הצורה היתדנית של העזרה ליד בית ה' היא על סמך ממצאים ארכאולוגיים בחצר המקדש. זווית הסטייה מהקו הישר היא 9° . המידות באמות.

* אני מודה לעורך, מר בעז אופן, על עריכתו של המאמר ועל השיפור הניכר בלשונו.